

Ir J.M.Biemans

**OPVATTINGEN VAN LANDBOUWERS
OVER DE OPZET VAN HUN BEDRIJVEN**

Mededelingen en Overdrukken
No.102

L27
102B

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - Den Haag
Tel. : 61 41 61

Overdruk uit het maandblad : "Bedrijfsontwikkeling",
4e jaargang, No. 10, oktober 1973

In de LEI-studie nr. 2.35 1) werd aandacht geschonken aan de veranderingen in de produktie-omvang en het produktiepatroon van de landbouwbedrijven op de Zuidelijke zandgronden in de periode 1964-1969. O.a. werd ingegaan op de vraag, of er in de genoemde periode bedrijfsvereenvoudiging (ontmenging) was opgetreden. Aansluitend hierop werd een oriënterend onderzoek uitgevoerd naar de opvattingen van de landbouwers over de opzet van hun bedrijven. Op dit oriënterende onderzoek zullen wij in dit artikel nader ingaan.

1. Opzet en uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek werd uitgevoerd op de zandgronden van Midden- en Oost-Brabant en Noord-Limburg. In verband met het oriënterend karakter van het onderzoek is enerzijds het aantal respondenten beperkt gehouden; na aftrek van weigeringen, niet van toepassing zijnde gevallen enz., waren 58 boeren bij het onderzoek betrokken. Anderzijds werd, wat de methode van het verzamelen van gegevens betreft, niet gewerkt met de meestal gebruikelijke vaste vragenlijst; er werden informele interviews gehouden, waarbij de twee betrokken interviewers de gelegenheid hadden om met de respondenten over een aantal -van tevoren vastgestelde- onderwerpen een "vrij" gesprek te voeren.

De bij het onderzoek te betrekken agrariërs moesten voldoen aan de voorwaarde, dat zij in 1969 landbouwer als hoofdberoep hadden. Om te vermijden, dat al te kleine bedrijven in het onderzoek zouden worden opgenomen, werd gewerkt met een ondergrens t.a.v. de produktie-omvang (nl. 60 sbe). Uit degenen, die aan deze beide voorwaarden voldeden, werden vervolgens twee groepen geselecteerd, nl.:

- A. landbouwers met een sterk vereenvoudigd bedrijf in 1969 (d.w.z. met één of twee produktietakken 2) en een specialisatie-index 3) van 70 of meer);
- B. landbouwers met een sterk gevarieerd bedrijf in 1969 (d.w.z. met minstens vier produktietakken en een specialisatie-index van 30 of minder).

1) J.M. Biemans en W.H. Damen: "Produktie-omvang en produktiepatroon van de landbouwbedrijven op de Zuidelijke zandgronden", 1971.

2) Een produktietak werd pas als zodanig aangemerkt bij een produktie-omvang van minimaal 2.5 sbe.

3) De specialisatie-index geeft een indruk omtrent de mate, waarin één of enkele produktietakken de andere takken al dan niet overheersen.

Uit het voorgaande volgt, dat de "tussengroepen" (enigszins vereenvoudigde en enigszins gevarieerde bedrijven) niet in het oriënterende onderzoek zijn vertegenwoordigd. Het onderzoek heeft uitsluitend betrekking op twee extreme groepen, nl. de sterk vereenvoudigde en de sterk gevarieerde bedrijven.

Bij het onderzoek waren, zoals gezegd, 58 landbouwers betrokken; 33 van hen vielen in groep A en 25 in groep B. In groep A overwoog het gespecialiseerde melkveebedrijf (16 bedrijven); daarna volgden de gespecialiseerde veredelingsbedrijven (9 bedrijven); de overige bedrijven hadden óf melkvee en veredeling óf akkerbouw en veredeling. De bedrijven uit groep B leenden zich -in verband met de grote verscheidenheid in de aanwezige produktietakken- minder tot een indeling in bedrijfstypen.

2. De belangrijkste factoren, waarmee bij de bedrijfsopzet rekening wordt gehouden

Vanzelfsprekend zijn er vele factoren, waarmee door de boer rekening wordt gehouden bij de opzet van zijn bedrijf. Aan de bij het onderzoek betrokken bedrijfshoofden is gevraagd die factoren te noemen, die naar hun mening het belangrijkste waren. Tabel 1 geeft weer, in hoeveel percent van het totale aantal keren, dat factoren als belangrijk werden aangemerkt, een bepaalde factor als zodanig werd genoemd.

Tabel 1. De belangrijkste factoren, waarmee bij de bedrijfsopzet rekening wordt gehouden

	% van het totale aantal genoemde factoren	
	groep A	groep B
Inkomen	24	23
Vrije tijd	16	7
Arbeidsverdeling	13	11
Risico	8	21
Financiering	11	6
Gebouwsituatie	8	3
Verkaveling	4	4
Geschiktheid van de grond	3	10
Overige a)	13	15
Totaal	100	100

a) O.a. gemakkelijk werken, al dan niet gelegen bij dorpskom, eigen voorkeur voor bepaalde takken, etc.

Er blijken zich enkele verschillen voor te doen tussen de groepen A en B. Op de eerste plaats blijkt, dat in de groep A de factor vrije tijd relatief belangrijker wordt geacht dan in de groep B. Het tegenovergestelde geldt voor de factor risico; in groep B vindt men deze factor vaker belangrijk dan in groep A. Vervolgens bestaan er ook verschillen ten aanzien van de factoren financiering en gebouwen (d.w.z. de bestaande gebouwensituatie). Dat de geschiktheid van de grond in groep A minder belangrijk wordt geacht, is begrijpelijk, als men bedenkt, dat de veredeling in deze groep een belangrijke rol speelt; hier is de geschiktheid van de grond immers van minder betekenis voor de keuze van de bedrijfsopzet.

3. Voordelen en bezwaren van de aanwezige bedrijfsopzet

Met de bedrijfshoofden is vervolgens gesproken over de voordelen en de bezwaren van de aanwezige bedrijfsopzet.

a. Groep A

Vrijwel alle te berde gebrachte voordelen van een vereenvoudigde bedrijfsopzet hadden te maken met de factor arbeid. Genoemd werden: betere arbeidsorganisatie, efficiënter werken, meer vrije tijd en redelijke werkdagen. Vrij vaak werd ook opgemerkt, dat men door de vergaande mechanisatie en automatisering alleen licht werk behoefde te doen. Een enkele keer werden ook andere voordelen genoemd: bij minder takken kan men de benodigde kennis beter op peil houden, het bedrijf is beter te overzien.

De genoemde bezwaren van een vereenvoudigde opzet bleken voornamelijk betrekking te hebben op het prijs- en ziekterisico. Zoals te verwachten was, waren deze bezwaren vooral afkomstig van bedrijfshoofden, die relatief veel veredeling hadden. Vooral het ziekterisico werd vaak als bezwaar vermeld. De overige bezwaren hadden betrekking op het 's nachts waken (fokzeugen) en de gebondenheid (melkvee). Bij de beide laatstgenoemde bezwaren dient te worden aangetekend, dat deze eigenlijk niet betrekking hebben op de vereenvoudigde bedrijfsopzet als zodanig, maar op de hoedanigheden van de tak, waarop men zich in het bijzonder heeft toegelegd.

b. Groep B

Het verreweg meest gehoorde voordeel van een gevarieerde bedrijfsopzet had betrekking op het prijs- en ziekterisico: gering risico, betere risicospreiding ("als het één slecht is, is het andere goed"). Soms werd ook gewezen op de goede arbeidsverdeling, die bij een gevarieerde opzet mogelijk zou zijn. Boeren, die dit aspect naar voren brachten, doelden hiermee op de arbeidsverdeling tussen henzelf en de meewerkende zoon. In enkele gevallen werd nog

opgemerkt, dat het afwisselende werk ook een voordeel is van een gevarieerde bedrijfsopzet.

Bij de te berde gebrachte bezwaren, verbonden aan een gevarieerde bedrijfsopzet, was het niet zo, dat één aspect als het meest belangrijke naar voren kwam. In verschillende gevallen werd als bezwaar aangevoerd, dat de productie-eenheden te klein waren. Ook kwam de mening naar voren, dat men als gevolg van de gevarieerde opzet te lange werkdagen moest maken, het te druk had. Verder werden de minder goede arbeidsverdeling en de geringere mogelijkheden voor mechanisering en automatisering -waardoor de boer meer zwaar werk moet verrichten- als bezwaren genoemd. Tenslotte werd ook hier soms op de gebondenheid gewezen; gebondenheid is overigens niet iets specifiek van een gevarieerde opzet, maar hangt meer samen met de aanwezigheid van bepaalde produktietakken.

4. Tevredenheid over de aanwezige bedrijfsopzet

Uit het onderzoek kwam naar voren, dat het merendeel van de landbouwers uit de groep A tevreden was over de opzet van hun bedrijven. Bij ongeveer 20% was dit niet het geval. Bij deze laatsten leefde overigens niet de wens om weer in de richting te gaan van een volledig gevarieerd bedrijf. Meestal betrof het hier bedrijfshoofden, die een bedrijf hadden dat op één veredelingstak was gespecialiseerd, en die het -met name in verband met het prijs- en ziekterisico- beter achtten om twee produktietakken te hebben.

Bij de bedrijfshoofden uit groep B bleek ongeveer tweederde tevreden te zijn over hun bedrijfsopzet. Bij ongeveer éénderde was dit niet het geval. Sommigen onder hen wilden naar een meer vereenvoudigde opzet (in enkele gevallen was men reeds bezig het bedrijf te vereenvoudigen); anderen echter -hoewel voorstander van een vereenvoudigde bedrijfsopzet- zeiden niet of althans voorlopig niet tot bedrijfsvereenvoudiging te zullen overgaan i.v.m. hun gevordere leeftijd, omdat er geen opvolger beschikbaar was, omdat het bedrijf bij een ruilverkaveling betrokken was of omdat het bedrijf in een uitbreidingsplan lag.

5. De houding tegenover het vereenvoudigde bedrijf

In het onderzoek is tenslotte de houding van de respondenten tegenover het vereenvoudigde bedrijf nagegaan. Dit is o.a. gebeurd aan de hand van het oordeel hieromtrent van de beide interviewers; dit oordeel is gebaseerd op het gehele gesprek, dat met de respondenten werd gevoerd. Daarnaast is de houding t.o.v. het vereenvoudigde bedrijf nog op twee andere manieren benaderd. De uitkomsten van de drie benaderingen bleken een zeer sterke samenhang te vertonen. 1)

1) W.H. Damen: "Het meten van de houding tegenover het vereenvoudigde bedrijf", Landbouw-Economisch Instituut (interne nota), 1973.

Onder degenen, die in 1969 een vereenvoudigd bedrijf hadden, bleek zich niemand te bevinden met een negatieve houding t.o.v. het vereenvoudigde bedrijf. Houding en feitelijke bedrijfsopzet komen wat groep A betreft duidelijk met elkaar overeen. Bij groep B is dit anders. Weliswaar stond de meerderheid afwijzend tegenover het vereenvoudigde bedrijf, maar 7 van de 25 respondenten vertoonden een positieve houding. Het betreft hier degenen, die te kennen gaven hun bedrijven te willen vereenvoudigen, resp. degenen, die i.v.m. hun gevorderde leeftijd, het ontbreken van een opvolger e.d. -ondanks hun positieve houding t.o.v. het vereenvoudigd bedrijf- ervan afzagen veranderingen aan te brengen in de bedrijfsopzet.

Uit het onderzoek bleek verder, dat de boeren die positief dachten over het vereenvoudigde bedrijf gemiddeld iets jonger waren dan hun collega's met een negatieve houding; de gemiddelde leeftijd bedroeg nl. 48 jaar resp. 54 jaar.

Vervolgens kwam naar voren, dat de onderwijssituatie bij de boeren met een positieve houding gunstiger was dan bij de boeren met een negatieve houding. Terwijl van de eerstgenoemde groep 55% voortgezet agrarisch dagonderwijs had genoten, was dit bij de laatstgenoemde groep 44%.

De boeren met een negatieve houding t.o.v. het vereenvoudigde bedrijf bleken tenslotte ook minder contact met de diverse voorlichtingsdiensten te hebben dan hun collega's met een positieve houding.

6. Slotbeschouwing

In LEI-studie 2.35 werd geconstateerd, dat er tussen 1964 en 1969 op de zandgronden van Midden- en Oost-Brabant en Noord-Limburg een duidelijke ontmenging van landbouwbedrijven was opgetreden. Toch waren er -naar eveneens bleek- in 1969 nog vele landbouwbedrijven met een gevarieerde opzet. Wanneer men ervan uit zou gaan, dat een bedrijf met drie of meer takken en een specialisatie-index van minder dan 50 als gevarieerd beschouwd kan worden, had in 1969 nl. iets meer dan de helft van de onderzochte bedrijven een gevarieerde opzet. De gevarieerd opgezette bedrijven speelden dus in 1969 nog een belangrijke rol. Aangenomen mag worden, dat dit ook thans nog het geval is, zij het in geringere mate.

Welke factoren zouden er nu voor verantwoordelijk kunnen zijn, dat bepaalde landbouwers -ondanks de voordelen van het vereenvoudigde bedrijf- toch een gevarieerde bedrijfsopzet hebben? Op de eerste plaats ligt de veronderstelling voor de hand, dat de negatieve houding t.o.v. het vereenvoudigde bedrijf een belangrijke factor in dit verband is. De achtergrond van deze negatieve houding is waarschijnlijk in vele gevallen de vrees om risico's te lopen; een aanwijzing hiervoor is, dat -zoals uit het oriënterende onderzoek naar voren kwam- de boeren met gevarieerde bedrijven vooral het geringe prijs- en ziekterisico als een voordeel van hun bedrijfsopzet beschouwden.

Naast de risicovrees is in sommige gevallen wellicht ook een zekere investeringsvrees in het geding. Waarschijnlijk is het zo, dat de boeren met een negatieve houding tegenover het vereenvoudigde bedrijf wat ondernemerschap betreft verschillen van hun collega's met een positieve houding.

Naast de houding t.o.v. het vereenvoudigde bedrijf zijn er uiteraard nog andere factoren, die verklaren, waarom sommige boeren een gevarieerd bedrijf hebben. Wij wezen er reeds op, dat er bepaalde omstandigheden kunnen zijn (bijvoorbeeld leeftijd, opvolgingssituatie e.d.), die de boeren ervan weerhouden -zulkz ondanks hun positieve houding tegenover het vereenvoudigde bedrijf- om de bedrijfsopzet te veranderen.

In het bovenstaande wezen wij erop, dat de gevarieerd opgezette bedrijven nog steeds een belangrijke rol spelen. In de komende jaren zal het aantal gevarieerde bedrijven zeer waarschijnlijk aanzienlijk dalen. De noodzaak om tot grotere eenheden te komen zal immers - naar verwacht mag worden- steeds toenemen. Bedrijfsvereenvoudiging nu is vaak de voorwaarde om belangrijk grotere eenheden per bedrijfsonderdeel te kunnen realiseren. Het veel gehoorde bezwaar van een vereenvoudigde bedrijfsopzet -nl. het risico- kan in bepaalde produktietakken gedeeltelijk, d.w.z. voor zover het het prijsrisico betreft, via produktie op contract worden opgevangen.

De verwachting, dat het aantal gevarieerde bedrijven in de naaste toekomst aanzienlijk zal dalen, wordt ook gesteund door de uitkomsten van het oriënterende onderzoek, waaraan wij in dit artikel aandacht besteedden. Het bleek immers, dat sommige boeren met een gevarieerde bedrijfsopzet reeds bezig waren veranderingen in hun bedrijfsopzet aan te brengen of daartoe plannen hadden. Tenslotte kwam ook naar voren, dat zich onder de landbouwers met een gevarieerde bedrijfsopzet een aantal duidelijke "wijkers" bevond.